

BARSI JÓZSEF

EMLÉKEZETE

1810—1893.

ELŐADTA

A M. TUD. AKADEMIA 1897. JANUÁR 25-ÉN TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN

VARGHA GYULA

A M. TUD. AKADEMIA L. TAGJA.

BUDAPEST, 1897.

A MAGYAR TUD. AKADEMIA KIADÁSA.

Ára 20 kr.

BARSI JÓZSEF

EMLÉKEZETE.

1810—1893.

A férfiú, kinek emlékét ez órában megújítani kívánom, nem tartozik irodalmunk halhatatlanjai közé; egyszerű, szerény munkása volt a magyar tudományosságnak. De a kivételes nagy szellemek mellett nincs-e szüksége a nemzeti művelődésnek a hű és buzgó munkások soraira is, kik a közönségesnél nagyobb tehetséggel, nemesebb becsvágygyal, több idealismussal, mindig, mindenütt hiven, lelkesen betöltik helyöket s nemesebb tartalmat adnak közéletünknek?

E hű és igaz munkások egyike volt Barsi József. Lelkében a tudás kiolthatatlan szomja égett; tiszta, világos elméje mohón szívta magába az ismereteket, szívében pedig, erős magyar hazafisággal párosulva, a keresztyén hit hamisítatlan morálja, a bántalmakat is megbocsátani tudó emberszeretet lakott.

Tehetségünket, hajlamainkat az alkotó kezéből ingyen ajándékol nyerjük; jellemünk alakításában, bár minmagunk is munkálhatunk rajta, nagy része van a nevelésnek, nagy részök van a körülményeknek. Barsi is a gondviseléstől nyerte harmonikus szép lelkét, tudványó elméjét s a gondos szülők szeretetteljes példája rakta le szívében a szilárd erkölcsi alapot. De hogyan szívta magába az erős magyar hazafiságot ő, ki származásra nem volt magyar, kit a körülmények inkább taszítottak, semmint vonzottak s kinek sokáig még a magyar nyelvet megtanulni sem nyílt alkalma?

Hogy a besztercebányai egyházmegye német nevű, német ajkú kispapjából, kit magyar társai a pesti papnöveldeben németnek, tónak gúnyoltak, lelkes magyar író lett, ki a vérbíróság előtt tett hitvallást magyar hazafiságáról s Olmütz kazamátaiban hat hosszú évig csörgette a bilincset: abban az érdem egyedül az

övé, s ezért az elporlott nemes szív kétszeresen megérdemli hálás kegyeletünket.

Barsi József Barsvármegyének egy német ajkú községében Janó-Lehotán született 1810. február 23-án. Atyja Neumann József Sziléziából szakadt oda iskolamesternek, magyarul nem tudott, bár ezt mindig fájlalta. Józsefünk édes anyja sem beszélt nyelvünket, úgy hogy a gyermek a szülői háznál magyar szót egyáltalán nem hallott. Házonkívül sem sokat s ebben sem volt köszönet. «Az első magyar hangok, írja később, melyeket hallottam s gyermeki csacska-sággal utána mondtam, olyanok voltak, melyekért áldott jó anyám ismétlés esetében azzal fenyegetett, hogy égő parazsat rak nyelvemre, ocsmány káromkodás.»

A derék szülők nemcsak az istenfélelmet és a tiszta erkölcsöt igyekeztek gyermekeik szívébe csepegtetni, hanem áldozatot nem kímélve, anyagi erejük megfeszítésével taníttatásukról is gondoskodtak. Ez nem ment könnyen. A szerény iskolamesteri fizetésből csak szűkösen telt hét gyermek neveltetésére. A családot anyagi csapások is látogatták; a falu közepével együtt ők is leégtek, majd jött az 1816. és 1817-diki drágaság és inség.

Négy fiú testvér közt József volt a legidősebb. Atyja őt 1818-ban a körmöczbányai gymnasiumba adta, de onnan, már a következő évben, Selmeczbányára vitte. Itt végezte a gyermek a második és harmadik osztályt, míg a negyediktől a hatodikig ismét a körmöczbányai gymnasiumot látogatta. E hat év alatt nem tanult egyebet a magyar nyelvből, mint olvasni, ragozni, igéket hajtogatni s egy kevés szót könyvnélkül.

Selmeczbányáról a szülők magok megerőltetésével Esztergomba vitték. Az apának már ekkor az lebegett szeme előtt, hogy eszes, szorgalmas, jó erkölcsű fiából papot nevel. Minthogy a gyermek még csak 14 éves volt, ismételtették vele a hatodik osztályt.

Magyarul itt sem tanult meg. Magyar beszédet csak az utcán hallott a köznép ajkáról. Az intelligentia körében a férfiak latinul, a nők németül beszéltek; a tanulók pedig latinul írtak, tanultak, társalogtak s a fiatal Neumann József, ki leginkább csak az utóbbiak közt forgott, érteni ugyan megtanult magyarul, de sem írni sem beszélni nem.

Ez apró élet- és korrajzi adatokat saját följegyzéseiből merítettem; teljes bizonyítékul fogadhatjuk el, attól a férfitől, ki tiszta valóságnál mást sohasem mondott. Szomorú világot vet ez arra a korra. Csoda-e, hogy a nyelvhatárokon a tótság diadalmasan nyomult elő, midőn a katolikus egyház nagy metropolisában, a felvidékről a papi pályára tóduló ifjak közül még azok sem sajátíthatták el a magyar nyelvet, kikben megvolt a komoly törekvés és jóakarat.

Fiát a hatodik osztály végeztével a janó-lehotai iskolames-ter az esztergomi papnövendékek közé óhajtotta volna fölvetetni; de ez, pártfogás hiányában, nem sikerült. Üres biztatással bocsá- tották el a fiút, ki könnyű szívvel vált meg Esztergomtól s bol- dogan sietett vissza szülőföldre. A szünidő után Belánszky besztercebányai püspök fölvette őt, minden külön vizsga nélkül, kispapjai közé; de oly föltétel alatt, hogy Nyitrán két évig philosophiát hallgasson saját költségén.

Súlyos áldozat volt ez a kis jövedelmű és sok gyerekes néptanítótól; de meghozta fia jövőjéért, s a besztercebányai kispap Nyitrán ismét teljes buzgósággal látott a tanulásnak, kitűnve társai közt különösen az ethikai és dialektikai tanszakban.

A nyitrai tartózkodás máskülönben is nagy hatással volt az ifjú szellemi fejlődésére. Eddig jobbára csak az iskolai tan- tárgyak tanulására szorítkozott; önképzése egy nagy akadályba ütközött, a könyvek hiányába. Sem a szegényes apai házban nem talált elég szellemi táplálékot, sem az iskolákban. Nyitrán egy új, rejtelmes világ nyílt meg előtte, a könyvek világa. Egy könyv- gyűjtő kanonok, halála után könyvtárát a szemináriumnak hagyta a kispapok használatára. Ezek a könyvtárát a studiorum praelectus felügyelete alatt használhatták, de az ellenőrzés nem volt valami szigorú s a tudványó ifjú mohón nekidőlt a könyveknek, olvasva mindent rendszer nélkül, Buchholtztól és Campéetól kezdve, Gellerten és Wielandon keresztül az Anekdoten-Schatzig. Társai — a mint maga írja — kártyáztak, társalogtak, vagy tót regé- nyeket olvastak, miket egy pozsonyi könyvtáros csempészett be hozzájuk koronként.

Nyitrai tartózkodása alatt — s ez ismét érdekes korrajzi adat — csak két magyar könyvet volt alkalma forgatni. Az egyik magyar olvasókönyv volt, melyből hetenként kétszer olvas- tak, a másik a «Hébe» szépirodalmi zsebkönyv. Ez utóbbihoz azon magyar érintkezései egyikének emléke fűződik, melyek az ifjú kedélyére erős hatással voltak.

Egyik szomszéd falu plébánosa ugyanis buzgó magyar ember volt, s a kispapokba, kiket vendégül szívesen látott magánál, igyekezett magyar érzést csepegtetni. A magyarul tudókat olykor a szószékbe is felbocsátotta. Az említett «Hébe» is a pap fiatal hugáé volt, tőle került olvasásra a szemináriumba s az ifjú Neumann József ebből kezdte ismerni a magyar szépirodalmat, melyről addig tudomása sem volt.

Nyitrán elvégezve a két évi philosophiai tanfolyamot, püspöke őt Pestre küldte theologiára. Egészen magában állt itt, társak és barátok nélkül, idegen viszonyok közt.

«Első, a mi itt visszatetszett, az volt — úgy mond főntebb említett följegyzéseiben, melyekben csak irodalmi munkásságát

szándékozott ugyan vázolni, de sok becses életrajzi adatot is közölt — hogy némely társaink par excellence magyaroknak tartották magokat, másokat hol németnek, hol tótnak csúfoltak s ezekkel aztán a világ minden kincséért sem beszéltek volna magyarul, mindig csak latinul.»

A magyar kispapoknak minden idegen elemet eltaszító zárkózottsága másképen is nyilatkozott. Járatták Kulcsár István *Hazai és külföldi tudósításait* és a *Hasznos mulatságokat*, de a nem magyar ajkúakkal nem közölték sem szép szóért, sem pénzért, még hetek mulva sem, midőn már senki sem olvasta. A *Tudományos gyűjtemény* és melléklapja a *Koszorú* is megfordult nálok, de a nem magyar származású kispapok ahhoz sem juthattak.

A magyar természetnek régi szerencsétlensége ez a tapintatlan bánás az idegen ajkúakkal s nemzeti szempontból helyrehozhatatlan károknak lett okozója. A mint boldogult Königmayer Károly, szombathelyi kanonok és címzetes püspök, tisztelt társunknak, Beöthy Zsoltnak beszélte, Strossmayer, a nagytehetségű diakovári püspök szintén úgy vált nemzetünk engesztelhetetlen ellenségévé. A szlavoniai sváb fiú, mint jó hazafi, erős magyar rokonszenvvel jött fel a pesti papnöveldebe, de itt magyar társainak gúnyja, megvetése a gyűlölet magvát hintette el lelkében s ő, ki hivatva lett volna, hogy a Dráván túl a magyarság apostola legyen, a délszláv eszmének vált apostolává.

De a besztercebányai papnövendék bántalmakat megbocsátni tudó s krisztusi szelidséggel teljes lelkében a méltatlan bánás nem keltett visszahatást. Megmaradt ő jó hazafinak s minden alkalmat felhasználva, szorgalmasan tanulta a magyar nyelvet. Úgy látszik, sikerült is lassanként eloszlátania magyar társai bizalmatlanságát, sőt az egyetemi hallgatók közül több, világi társsal is megismerkedett, Szalay Lászlóval, Gaál Józseffel stb., kik olvasni valókat csempészték be a kispapoknak.

Volt ugyan könyvtár a szemináriumban is, de nem volt katalogusa. Ha valaki könyvet keresett, meg kellett mondani pontos címét. Hogy azonban a keresett könyvet, még ha megvolt is a könyvtárban, megkapta-e vagy sem, az tisztán a studiorum praefectus jó vagy rossz kedvétől függött. Szerencse, hogy a kispapok nem tisztán a szeminárium könyvtárára voltak utalva; a negyedévesek az egyházjogot hallgatni kijártak a jogi egyetemre s világi társaik útján ellátták magokat olvasni valókkal. Így jutottak a szeminárium falai közé s forogtak, habár csak titokban, közkézen Walter Scott regényei, Tiedge *Uraniája*, Goethe, Schiller munkái s Cervantes *Don Quijoteja*.

Első éves theologus korában a könyveken kívül, melyekbe oly szenvedélylyel temetkezett, hogy szemeit és egészségét is

megrontotta, különösen a zene vonzotta őt, bár egy pár ócska gitárnál egyéb hangszerök nem volt. Ha véletlenül zenedarabokhoz jutott, csakúgy nyelte a hangjegyeket s roppant türelemmel maga vonalozta papírra lemásolgatta, hogy majd ha szünidőre haza megy, apját és öcscsét megörvendeztesse velök. Otthon élő nőtestvéréről sem feledkezett meg, irodalmi olvasmányából kivonatokat készített számára.

Nyelvek tanulására nagy hajlama volt. A zsidó, arab, chaldeai és szyr nyelvekben, melyeket mind egy évben kellett tanulni, nem sok előmenetelt tett. Ideje sem volt rá, de megtudta, hogy úgy is csak a felejtésnek tanul. A görög nyelv iránt azonban különös előszeretettel viseltetett. A szünidőre görög nyelvtant, szótárt és olvasókönyvet vitt magával s többre haladt, mint legjobb tanulótársai a másodév végéig. Midőn visszatért Pestre a másodévre, lassanként megszerezte a görög remekírókat. Nehezen ment ez a vagyontalan ifjúnak, de mégis módját ejtette. Bor helyett a semináriumtól borpénzt kapott, havonként 1 frt 30 krt váltóban; ezt fordította görög könyvek vételére s megszerezte Homert, Hesiodost, Xenophont, Thukydideszt, Herodotot, Anakreont, Pindart. A görög nyelvben oly előhaladást tett, hogy a tudomány-egyetem Budára helyezettetésének 50 éves emlékünnepeére, melyet Stáhly Ignác, az egyetem akkori rektora rendezett, egy görög ódát írt, melyet a theologiai kar, Stáhly költségén, az egyetemi nyomdában, csinos kiállításban, de a szerző neve nélkül, kinyomatott. A fiatal papnövendék egy jó szót sem nyert érte, mi több, csak egy év múlva látta meg és jutott hozzá véletlenül.

«Ezen irodalmi zsenyéim sorsa omenül szolgálhatott volna jövődömrre. Kevesen látták azt, még kevesebben értették s a szerzővel nem gondolt senki». Írja, nem minden keserűség nélkül, hosszú évtizedek múlva följegyzéseiben, melyekből ez életrajzi adatokat merítettem.

A következő szünidőt a francia nyelv elsajátítására fordította. Az iskolaév bezártával, míg a felvidéki vásárosokra várt, hogy velök szülőfalujába mehessen, egy hetet egy orvostanhallgató barátjának szállásán töltött s barátja révén bejutott több művelt, vagyonos polgárcsaládba. 1830-ban történt ez. A juliusi forradalom a pesti polgári körökben is élénk francia rokonszenvet ébresztett; nem maradt hatás nélkül ez a könnyen lelkesülő kispapra sem, ki francia nyelvtannal, szótárral és olvasókönyvvel fölgyverkezve tért haza a nyári szünidőre.

Pestre visszatérve is folytatta francia tanulmányait. Kezére járt a véletlen is, mely őt kellő számú francia olvasmányokhoz juttatta. De azért a theologiai tárgyakat sem hanyagolta el. A kutató, kételkedő szellem azonban már ekkor nyilatkozott nála. A dogmatika tanárának az volt a szokása, hogy az egész studiumot

részekre osztotta. Mindenik hallgatónak egy rész jutott, melyet alaposan tanulmányoznia kellett s megvédeni minden, akár a tanár, akár a többi hallgatók részéről intézett támadás ellen. Az ifjú Neumann nagy kedvvel vett részt ezekben a vitatkozásokban, nem könyvből vett ellenvetésekkel, melyeket szintén könyvből könnyű volt megczáfolni, hanem a logika fegyvereivel, melyekkel nemcsak tanuló társait, hanem a tanárt is nem egyszer sarokba szorította. Csak azért nem lett ennek a merész ifjúra rossz következménye, mert saját thésisét, az *egyházat*, diadalmasan megvédte minden támadás ellen.

Ez év a nagy kolera éve volt. A tanuló ifjúságot már július elején szélnék eresztették, de már ekkor alig lehetett keresztül hatolni a felállított kordonokon. A besztercebányai kispap is csak életveszélyek közt, nagy későn juthatott hagymázban fekvő atyjának betegágyához s alig maradt annyi idejük, hogy apa és fiú utolsó istenhozzádot mondjanak egymásnak. Édes anyja négy tanuló fiával és két kis leánykával özvegyen maradt; de a kispapnak, hogy pályáját bevégezze, vissza kellett térnie Pestre. Itt, atyja végakarására hivatkozva, elment a szeminárium igazgatójához bejelenteni, hogy le akarja tenni a bölcsészeti doktorátust s engedélyt kért, hogy téli estéken kilencz órán túl is fenmaradhasson, nyáron pedig négy órákor kelhessen. De az igazgató szigorúan megtiltotta a bölcsészeti doktorátusra való készülést s az erős elhatározású ifjú titokban készült el reá. Letette a szigorlatokat s fölavattatott a bölcsészet tudorává, a nélkül, hogy a ház igazgatója valaha megtudta volna.

Ekkor már a magyar nyelvben oly jártas volt, hogy próba-prédikációját magyar egyházi beszéddel tartotta meg. Ezzel magyar társai bizalmát annyira megnyerte, hogy felszólították munkatársnak egy német katechetikai munka lefordításánál, melyből az «Oltári szentségekről» és a «Poenitentia-tartásról» szóló fejezeteket csakugyan ő fordította le.

Elvégezve a szemináriumot, püspöke Belánszky, pappá szentelte őt, de csak káplánná, mert még csak 22 éves volt s Dobronára rendelte ki, egy olyan pap mellé, ki a tudványó ifjúnak merő ellentéte volt. «Csak két tárgyat olvasott — jegyzi meg tréfásan Barsink, majd négy évtized múlva — breviariumot és a pénzét». Ez utóbbit hoz, úgy látszik, nagyon ragaszkodott, mert káplánjának, bár ezzel végeztette a teendőket nagy részét, még azt a havi öt váltó forint fizetést is szemére hányta, melyet ez az ellátáson kívül kapott.

A fiatal káplánnak Dobronán a hivatalos foglalkozás minden idejét elrabolta; a szent szolgálatokat túl kellett végeznie, ez pedig nehezen ment. Magyar könyveknek, hírlapoknak színét sem látta, csak karácsony táján sikerült a korponai piaristáktól a *Jelenkor* és *Társalkodó* egy csomó olvasott számát megszerezni.

Püspöke 1833 április 6-án misés pappá szentelte föl, de Dobronáról Jasztrabára helyezte át, mert az előbbi helyen jó viszonyban volt a lutheránus pappal. Jasztrabán csak fél évig maradt, innen Német-Prónára került. Itt lakott egyik férjhez ment nővére s nála legkisebb öccse, kit ő készített elő a gymnasialis pályára. Ezzel visszatért rég elhanyagolt latin könyveihez s ezektől a görög könyvekhez. Herodotból négy könyvet le is fordított a maga mulatságára.

Német-Prónán néhány rokonlelkű fiatal pappal olvasó-egyletet alakított csupa magyar könyvekkel; de e körből is hamar meg kellett válnia: hangja az igen nagy templomhoz gyöngye volt, nem bírta a szolgálatot s maga volt kénytelen kérni áthelyeztetését. 1834 szeptemberében Tajován találjuk; de már 1835 január havában nevelőnek hívják Besztercebányára Schweitzer Márton főbányagróf öt gyermeke mellé. Nagy meglepetésére kedves magyar családot talált itt, s a tizennégy hónap alatt, melyet a főbányagróf házában töltött, először nyílt alkalma szóban és írásban teljesen begyakorolni magát a magyar nyelvbe. Évtizedek múlva is kedvesen emlékezett vissza az itt töltött hónapokra.

De a püspök és a bányagróf között több kisebb érdekösszeütközés folytán viszálykodás tört ki s a püspök apostoli lelke — a mint Barsi mondá — azzal bosszulta meg magát, hogy papját rögtön visszahívta s udvarában kinevezte czeremóniásnak, könyvtárnoknak és kancelláriai segédnek.

A fiatal pap hazafias lelkét ekkor már teljesen kiforrva találjuk. Mint az olvasóegylet ügyvivője magyarul vezette ennek ügyeit, a püspök asztalánál házivá tette a magyar nyelvet, a gondviselésére bízott könyvtárba pedig magyar könyveket szerzett. Annyira el volt foglalva, hogy éjjel sokszor csak ruhástól dőlt rövid álmra.

Világismerete is gyarapszik. Püspöke oldala mellett megjelenik Pyrker udvarában az egri bazilika felszentelési ünnepén, azután pedig elmegy Milánoba a 33. szerezredhez tábori papnak. Püspöke hasztalan marasztja, még szeretett édesanyja könyörgése sem tudja visszatartani. De megígéri, hogy nem marad soká, csak szétnéz a világban s püspöke hívására bármikor visszatér.

«Olaszországban — írja emlékezéseiben — az volt legfőbb büszkeségem, hogy magyar harcosainknak magyar egyházi beszédekert tarthattam a legelőkelőbb templomokban, pl. szt. Ambrus egyházában, ugyanazon szószékről, melyről, a hagyomány szerint, maga szt. Ambrus is tanított». Harmadfél évig maradt Olaszországban. Ezalatt megtanulta az olasz nyelvet s belemélyedt az olasz irodalomba és olasz történelembe. Új tanulmányai nagy hatással voltak lelki világának fejlődésére. 1840-ben püspöke öt visszahívta s titkárának akarta kinevezni; de

az olasz nyelv meglehetősen elfeledtette vele a latint, a magyar ügyvitelbe pedig a püspök nem akart beleegyezni. Nem hazafiatlanságból, hanem mert tudta, hogy megyés papságából mily kevesen értik a magyar nyelvet. Így tehát 1840 elején Korponára került segédlelkésznek. Itt saját szobájában magyar iskolát nyitott kis leánykák számára s magyarul tanította őket, mielőtt írni, olvasni tudtak volna. «Abból indultam ki — ugymond — hogy a fiúkat eléggé megtaníttam magyarul az iskola és az élet, s hogy elvégre nem az atya nyelve a döntő, hanem az anyáé. Ezt — veti utáná — sok más mellett Herodótból tanultam».

Korponán tartózkodása alatt egy hirlapi cikkével magára vonta a püspök haragját, ki büntetésül egy félreeső falucskába akarta küldeni, melyhez a legközelebbi posta fél napi járóföldre esett, de világi jóakarói kieszközölték, hogy nem ide, hanem Bajmócra, onnan pedig hat hét multán Privigyére helyeztetett át. Itt folytatni akarta a magyar nyelv oktatását; a műveltebb családok fiatalságának pedig, kik értettek magyarul, a jelesebb magyar írók műveiből felolvasásokat akart tartani, de néhány hónap múlva innen is eltételezt, ezuttal egy elhunyt plébános helyére helyettesnek és hagyatéka gondnokának.

Még Német-Prónán megismerkedett Ipolyi Arnold edes atyjával, ki a Pálffy grófok főtisztje volt. Ennek az ismeretségnek köszönhetette, hogy végre plébániához jutott. A bajmóczi uradalom főtisztje ugyanis s annak kértére Felsőbükki Nagy Pál, a grófi javak zárgondnoka, kieszközölték a gróftól a kineveztetési okmányt a koósi plébániára. De a püspök nem akarta megerősíteni. Ép ekkor folytak a szenvedélyes viták a vegyes házasságok kérdésében s a felvilágosult és erős hazafias érzésű koósi pap kéziratban egy kis értekezést bocsátott közkézre, melyben a bibliából, az egyháztörténelemből s Magyarország régi és újabb történetéből a vegyes házasságok kikerülhetetlenségét és jogosságát bizonyította. Ez eljutott a püspök kezébe is, ki ezért a megerősítést megtagadta. Csak 1843-ban a püspök halála után a püspökhelyettesről erőszakolta ki Nagy Pál az investitúrát.

Koóson ismét korábbi kedvenc eszméjének élt. A falusi gyermekek elméjébe a magyar nyelvet, szívébe a magyar hazafiságot igyekszik csepegtetni. Házánál iskolát tart s oda már nem csak a leányokat járattja, hanem a fiúkat is, mert az iskola fala be akar dőlni, a tanító pedig alig tud egy pár szót magyarul.

Innen látogatott el egy alkalommal a fejérmegyei Bicskére, Antal nevű öccséhez, kit mint széptehetségű mérnököt Nagy Károly, gróf Batthyány Kázmér javainak rendezője és teljhatalmú kormányzója, a geniális matematikus és csillagász Altonában kiképeztetett a csillagászati szakból s a Bicskén felállított csillagászati observatoriumban alkalmazott. Nagy Károly megszerette

az eszes, tanult felvidéki papot s a mint a tekintélyes bicskei plébánia megüresedett, Batthyány Kázmérral, az egyház patronusával őt nevezette ki, 1846 június 8-án.

A székesfehérvári püspöki megye papsága azonban rossz szemmel nézte, hogy a jövedelmes bicskei plébániát egy idegen megyebeli pap foglalta el. A szerintük betolakodott jövevényt tót papnak gúnyolták, áskálódtak ellene és folyvást gyűlölködtek vele. A püspök sem viseltetett iránta valami jó szívvél, azt mondta, hogy nem ismeri, s az investitúrát csak 1847 októberben adta meg.

Barsink életének mégis ez a pár év volt talán legboldogabb korszaka, melyre mindig szeretettel emlékezett vissza. Kötelességét itt is buzgón teljesítette s nem csak a szent szolgálatokat végezte, hanem az iskolák ügyével is sokat foglalkozott. Három iskola volt gondjaira bízva s ő nem csak a felügyeletet gyakorolta, hanem egyben a sokat betegeskedő tanítót is gyakran helyettesítette. A társas élet nemes örömeiben is bő része volt. Ott volt mindenekelőtt Nagy Károly, ez a geniális tudós, ki fölismerve benne a szép tehetséget és nemes szívet, barátságával tisztelte meg, ott volt a csillagászati observatoriumban alkalmazva, Nagy Károly öccse Mihály s Barsinak említett öccsége Antal. Hazánk nagy emberei is megfordultak Nagy Károly vendégszerető házában, Vörösmarty, Deák, Kossuth, Klauzál Gábor, Batthyány Kázmér, s ilyenkor a bicskei plébános sem hiányzott a társaságból. A vendégek ajkáról annál követelebbül szívtva magába a kor mozgató eszméit s tollával ő maga is belevegült a küzdelembe.

De legnagyobb hatást maga Nagy Károly gyakorolt reá, egyéniségének varázsával s radikális gondolkozásával. A forradalmi szellemű, tiltott könyveknek is gazdag gyűjteményét találta Nagy Károly fali rejtékében. Így vált lassanként ő is radikálissá s forradalmi íróvá, mi oly végzetes fordulatot adott életpályájának.

Írói hajlamai, a mint már említettük, korán nyilatkoztak, hiszen már 1830-ban görög ódát írt az egyetemi ünnepélyre, s szintén még kispap korában latin hexameteres idyllt szerzett, szeretett tanárának, Vass Lászlónak dicsőítésére. De már korábban is, 16 esztendő korától fogva, sokat verselgetett s egész rakás latin, német, görög sőt olasz és néhány franczia verset írt. Erre czéloz a következő sorokban:

«Életemnek dalkorába'
Vizet hordtam a Dunába.»

Magyar versek írásával sokáig nem mert megpróbálkozni. Nem érezte magát elég erősnek a nyelvben. Magyar versgyűjteményében az első darab 1836-ból való. Olaszországból küldte be a *Jelenkor* szépirodalmi melléklapjának, a *Társalkodónak*

«Feleségem» című költeményét, melyet később Pákh is fölveti a *Vasárnapi Ujság*-ba, s naptárak, anthológiák általánosan ismertté tettek. 1847-ben magyar verseiből egy jókora kötetet rendezett sajtó alá «Pacsirta, mezei zengemények» cím alatt. A gyűjteménynek már első darabjában «A Garamhoz» címűben megszólal a lelkes magyar hazafi. Köszönti a kelő napot, mely a haza egéről elúzi a borús felhőket s fiainak szeméből a százados álmot. Lefesti, hogy örvend a hon egész határa, csak a Garam siet magát a Duna habjai közé temetni. «Talán azt fáj-lalod — szólítja meg a költő — hogy magyar ének ritkán zeng partjaidon, hogy magyar lány nem jár fürdeni vizedbe, hogy tót lakja vidékeidet? Hazafias költeményeiben a kötet vége felé már a forradalmi lázt érezzük. «Állásunk» című versében azt hangoztatja, hogy ha üt az óra a háborúra, találjon készen Magyar-honban minden hű kebelt. A harc három százados, ideje véget vetni a szembekötösdinek, hadd szünjenek az álbarátság átkai. Fel harczra, miénk a győzelem! De csüggedten végzi: a nép, a nép még nincs velünk.

Még erősebb hurokat penget a «Haza» címűben. Ne tartóztasson bennünket kard, golyó, mert csak az omló vérpatak segíthet szegény hazánkon. Jobb meghalni a honért, mint zsarnok törvénye alatt élni. Költeményét így végzi:

«Ha egyszer a király maga
Ront népet és hazát:
A nép, mely rátör s elveri,
Csak védi önmagát.»

A «Harcz után» című vers már a reménytelenség szomorú hangján szól. Nincs reménye, hogy a haza élni fog, vesznie kell, mert népe gyáva, könnyen odaengedi szent jogát.

E három költeményt Reseta a kir. könyvbíráló kitörölte, a ki különben 1848 január 16-án a «Mezei pacsirta» kinyomtatására a következő sorokkal megadta az engedélyt: «Kihagyván a töröltteket és kijavítván a javítandókat, megengedtetik.»

A kor jellemzésére nem érdektelen adat, hogy a kir. könyvbíráló a javítandókat maga kijavította és pedig tisztességes versekben. A «Kortés dal» egyik strófája így hangzott:

«Szabadság az élő szónak,
És szabadság a sajtónak,
Háború az elnyomónak,
És bitó az árulónak.»

Reseta ezt következőleg szelidítette:

«Bölcsesség az élő szónak,
Józan törvény a sajtónak,
Békesség a pártfogónak,
Háború az elnyomónak.»

Még érdekesebb a «Költő hatyúdala» című vers következő strófájának átdolgozása:

«A vallás fő ellensége
Önző papság hűtlensége,
És ez ellen kelt szavam;
Zsarnok trón hiú szentsége,
Mert a szabadságnak vége,
Megrázódik általam.»

A censor ezt így változtatta meg:

«A vallás fő ellensége
Tettetés rút mestersége
És ez ellen kelt szavam;
Népek önző részegsége,
Mert a szabadságnak vége
Meg lőn róva általam.»

De lássunk olyan strófát is, melyet a könyvbíráló egészen újjal cserélt föl. Az *Estharang* című bölcselmi költemény eredetileg így végződött:

«Hiába! Itt az emberész
Kifárad és — haszontalan!
Haszontalan? Nem! Azt nyeré,
Nem hisz mindent, mi írva van!»

Ez a kételkedés lázadás a pozitív vallás ellen, Reseta tehát az utolsó strófát keresztülhúzta s a költeményt egészen más fordulattal fejezte be:

«Az ész kifárad s mint madár
Nyugodni vágy, leszáll, s pihen;
De újra felrepül. Repülj:
Az út egekbe — végtelen.»

A gyűjtemény tartalmát hazafias verseken kívül dal- és románcszerű, valamint bölcselmi költemények teszik. Csöndes contemplációra hajló, de azért mély és erős költői lélek szól belőlük, de szerző sem a nyelvnek, sem a verselésnek nincs annyira birtokában, hogy igazi hatást tehetne az olvasóra. Nem egyszer érezzük, hogy nem egészen biztos a magyar nyelv használatában. A hibákat azonban később hűségesen kijavította. Pl. a «Mezei elégület» című verseinek egyik strófája így kezdődött:

«Én szeretem a mezőket,
A verőfényt, az erdőket.»

Később észrevette, hogy a nem helyes szórend az értelemnek is más árnyalatot ad, s kijavította:

«Szeretem én a mezőket,
A verőfényt, az erdőket.»

Verseiben gyakran eltalálja a naiv hangot, pl. a «Szerelem okoskodása» címűben a költő nem akarja hinni, hogy tilos a szerelem. Ki tiltotta volna meg, mikor mindenki szeret. Az Isten szereti a világot, a jó pap szíve isteni szeretettel van tele, a király szereti népét, a szülő gyermekeit; le is vonja a következtetést:

«Isten, pap, király, szülők
Mind szeretnek rendre ők,
Én tehát nem hihetem,
Hogy tilos a szerelem»

A «Mezei pacsirta» azonban nem jelent meg. A szerény énekes gyöngye hangja beleveszett a forradalom zajába. A költő elhallgatott, de megszólalt a pap és publicista, bátor szavakkal küzdve a lét és nemlét harcát vivó nemzet igazai mellett.

Publicistikai pályája nem e végzetes napokban kezdődik. Már Olaszországból is irogatott a *Jelenkorba*, a negyvenes évek elején pedig Kossuth *Pesti Hírlapjába*, melynek legelső előfizetői közé tartozott. Írt a polgári elem emeléséről és magyarosításáról, némely visszaélésekről stb. A szerkesztő e cikkekre külön felhívta az olvasók figyelmét.

Közbevetőleg megemlítjük itt, hogy Barsi hivatalosan sohasem változtatta meg nevét. A Barsi nevet tulajdonképen Kossuth, a szerkesztő adta neki. Ő ugyanis cikkeit, megkülönböztetésül a sok névrokontól, Barsi Neumann József név alatt küldte be. Kossuth kitörölte a Neumannt s cikkei ettől fogva Barsi József név alatt jelentek meg; a *Mezei pacsirtát* is e név alatt készítette sajtó alá 1847-ben. Máskülönben a Neumann nevet megtartotta egészen olmtüzi fogságából való kiszabadulásáig.

Visszatérve hírlapírói működésére, említettük, hogy a vegyes házasságok kérdéséről írt cikke csak kéziratban forgott közkézen. Egyidőre fel is hagyott a hírlapokba való levelezéssel, mígnem 1848-ban, már a szabadsajtó korában Janisch József, a *Pest-Ofner Zeitung* szerkesztője, felkérte őt, hogy dolgozzék lapjába. Első cikkében «Ein katholischer Landgeistlicher» aláírással, a *zsidó üldözések szívi* ellen fordult. Nagy és mély hatást keltett vele s ettől kezdve leveleivel gyakran fölkereste Janisch lapját. Egyik cikkét *Kossuth Hírlapja* is átvette, mi őt arra buzdította, hogy magyar cikkekkal is megpróbálkozzék. Írt is annyit a legkülönfélébb lapokba, hogy Kossalko vizsgálóbíró, ki elfogatása után vallatta, látva a bűnjelekül begyűjtött cikkek nagy csomagját, elbámult rajta, hogy tudott egy ember pár hónap alatt annyit összeírni.

Legfontosabbak és további sorsára legvégzetesebbek a *Kossuth Hírlapjában* megjelent cikkei voltak. 1848. október 5-én Magyarországi főpapjaihoz intézett szózatot s Bajza, a szerkesztő, csillag alatt minden hazafias lap szerkesztőjét felkérte a cikk átvételére.

«Mire magyarázzuk, oh főpapok, némaságtokat? — kezdi a ciklik. — Minek nézzük mély és makacs hallgatástokat az ítélet ezen napjaiban, hol a koczka Magyarország léte vagy nem léte, fölvirágzása vagy pusztulása fölött elvettetett?

«A nép tétováz, a nép ingadozik, a népet ezer ármány hálózta körül, ezer rém ijeszti, ezer álprófeta csábítja és pásztorai, atyái, őrei hallgatnak?

«Táborban áll két sereg szemközt egymással. A hazát, ha tábora legyőzetik, rabszolgaság és a nemzet enyészete fenyegeti, ha győz, még akkor is iszonyú inség és nyomorúság várja: és ti hallgattok? A béke apostolainak ajkait lakat zárja? Nincs egy árva szavatok sem királyhoz, sem néphez? Mikor akarjátok hangoztatni az igazság szent szavát, ha most nem szólaltok fel, midőn egy nemzet élete veszendőben van? Az elpusztult határok, az elhamvadt falvak, a temetetlen csontok számára tartogatjátok talán tanítástok ígét?»

Nem valóságos drámai páthosz-e ez, erős, hatalmas, magával ragadó? Alább így folytatja:

«Ti majd csak a győztesnek diadalszekere előtt fogtok Te Deumot énekelni, legyen a győztes akár a jó ügy, akár az ármány.»

Keserű gúnynyal itéli el a főpapok hallgatását, majd szenvedélyvel felkiált: «Nem szabad hallgatnom, én harsányan, hogy egész Magyarország hallhassa, kiáltom fületekbe: «ki nincs velem, ellenem van.»

Aztán a nemzethez fordul: «Te pedig, oh magyar nép, mit nem valál méltó hallani főpapjaid ajkairól, halljad az igazság és béke Istenének egy ismeretlen szolgájától, testvéredtől.» És kezdi buzdítását a szent harcra, hévvel, erővel, szinte ódai szárnyalással.

A *Kossuth Hirlapjának* október 18-iki számában, a bécsi véres nap hatása alatt, az osztrák-szláv-olasz tartományok és Magyarország jövőjével foglalkozik. Alternative állítja fel a lehetőségeket, de erősen pengeti a detronisatio kérdését.

November 18-án V. Ferdinánd lemondásának kérdését tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy a magyar nemzet már csak önfentartási ösztönétől vezetettve is, a lemondáshoz csak akkor adhatja sanctióját, ha előbb teljes biztosítékokat nyer. «E biztosítékok közt — úgymond — elengedhetetlenül benne kellene lenni azon törvénynek, hogy a király köteles az országban lakni, s hogy azon órában, melyben az országot elhagyja, minden joga a trónra megszűnt. Ennél kevesebb a háromszázhuszonegy év óta folytonosan sértegetésnek kitett magyar nemzetet ki nem elégítheti.»

De ez viszont az osztrák tartományok érdekeibe ütköznék, így tehát Barsi kiegyenlíthetetlen ellentétet lát s a közös uralkodó személyét lehetetlenségnek tartja.

1848. december 3-án már azt hangoztatja, hogy a dinastia nemcsak a magyarral, hanem a németiséggel is ellentétbe jött s Oroszország karjai közé vetette magát. «Orosz pénz által megvesztegetett miniszterek — úgymond — régóta készítik elő a katasztrófát». «Kiket mi a kamarilla zsoldosainak tartunk, a kamarillával együtt nem egyebek, mint orosz eszközök a német és főképen a magyar elem leigázására.»

November végén egy kis körütekintés végett felrándult Pestre, de szomorúan látta, hogy «az események és az intézők között nincs meg a kellő arány.» Visszatérve Bicskére, Nagy Károlytól angol könyveket kért. «Mi végre?» kérdi az. «Előre gyanítom — válaszolt Barsi — hogy a magam fajta emberek számára nem lesz hely Magyarországon s ha már kiköltözünk, elmegyünk Amerikába.»

Az események azonban gyorsabban fejlődtek, semmint gondolta. Windischgrätz ellenállás nélkül nyomult fővárosunk felé s előcsapatai a bicskei plébánost, mint veszedelmes rebellist, 1849. január 2-án elfogták s egy győri gabonakereskedővel összeláncolva vitték Budára.

Fogsága történetét «Utazás ismeretlen állomás felé» című munkájában írta le, melyet először névtelenül tett közzé a Vasárnapi Újságban, utóbb pedig neve alatt az Olcsó könyvtárban.

E munka meglehetősen szegény mémoires-irodalmunknak egyik igen becses darabja. Írójának emlékezőtehetsége bámulatos. Visszaemlékezik minden legapróbb eseményre, minden névre, személyre, tárgyra. De még sem vész el a kicsinyességekben, ki tudja választani a jellemző vonásokat. Leírásai egyszerűek, természetesekek s oly elevenek, hogy szinte együtt élünk, mozgunk azokkal, kikről beszél. Műve, mint olvasmány, szinte érdekfeszítő s a mellett lélekmesésítő, mert egy, a gondviselés akaratában megnyugvós a balsorsot férfiasan tűrő lelket ismerünk meg belőle.

Főlöszleges volna életének e szakával hosszasan foglalkoznunk; távolról sem akarjuk mellőzhetővé tenni azt az élvezetet, melyet visszaemlékezéseinek elolvasása nyújt. Csak röviden soroljuk fel az eseményeket.

Január 5-dikétől Budán tartották fogva az úgynevezett József-kaszárnyában. Folytonos bizonytalanságban teltek itt a hónapok s az udvaron nem egyszer hallotta a puskaropogást, a mint egy-egy fogolytársát kivégezték. Április 23-án a magyar hadak diadalmas előnyomulása folytán a foglyokat, köztük gróf Batthyány Lajost is, pomázi szekereken hosszú sorban megindították nyugat felé, a nélkül, hogy a szomorú karaván tudta volna, hová. Hosszantartó fáradságos utazás után végre megérkeztek a laibachi várba. Itt maradtak egész július 22-dikéig.

Ekkor Bécsen keresztül Pozsonyba vitettek, de itt csak egy éjet töltve, Olmützbe szállítottak.

Batthyány Lajos, Károlyi István és Zselénszky László grófok az ismeretlen vég felé ugyanazt az utat tették meg. Ítéletet még nem hoztak felettük. Senki sem tudta, mire virrad holnap. Végre ismét útban voltak haza felé s szeptember 12-én átlépték az *Újépület* kapuját, melyen keresztül Magyarország első felelős miniszterelnöke élve többé nem távozott.

Barsit a *Kossuth Hírlapjában* megjelent cikkeiért 20 évi várfogságra ítélték s Olmütz kazamátáiba hurczolták. Fogságát bilincsekben töltötte. «Vajmi kellemetlen volt — írja — a lánczok csörgése és bár mindent elkövettünk, hogy az a vas ne sirjon-rijjon, egészen elnémitani nem lehetett; még éjjel is minden mozdulásnál megcsörrent.»

Olmützben együtt raboskodott Szláv Józseffel, Szontágh Pállal, Rómer Florissal, Könyves Tóth Mihálylyal s több más magyar hazafival s számos előkelő honvédtiszttel. Olvasmányokkal s társas szórakozásokkal igyekeztek az unalmat űzni s fenntartani lelkök egyensúlyát s lesték az európai események fordulatát, melytől szabadulásukat remélték. Végre 1856. július 12-én, közel hét évi raboskodás után, az uralkodó családban történt örvendetes esemény, Gizella főhercegnő születése, meghozta sok rabnak, köztük Barsinak is, a rég várt szabadulást.

Hazatérve, plébániáját a kánonjog ellenére betöltve találta; még könyvei s kéziratái is nagyrészt elkallódtak. Állás és vagyon nélkül állt a világban, kezdetett új életet a semmiből. Először Kassára ment egykori rabtársához, Hammersberg Lászlóhoz, ki fogsága idején őt anyagilag is támogatta. Háláját lerovandó felajánlotta, hogy ingyen nevelőnek áll jóltevője négy gyermeke mellé. Hammersberg természetesen ezt a nagylelkű ajánlatot nem fogadta el, hanem báró Orczy Elek mellett szerzett neki nevelői állást.

Tanítványával hol Erdő-Kövesden, hol Pesten tartózkodott. Pesten állandóbban s a gróf Csekonics palotának a Magyar-utczára néző részében együtt lakott Gaál Józseffel, gróf Csekonics Endre nevelőjével. Külön szobájok volt itt, de közös szalonjuk. Ez időben élénk társadalmi életet élt s barátjával, Gaál Józseffel, ki nagy világi volt, gyakran megfordult gróf Csekonicsné szalonjában.

Üres óráiban cikkeket írt a *Vasárnapi Újságba*, a *Politikai Ujdonságokba* és más lapokba. 1859-ban a *Szegedi Híradó* által hirdetett pályázaton tíz arany díjat nyert «*Az iparosok vagy László mester*» című művével. A népies nyelven, egyszerűen, világosan írt kis munka azt a fontos kérdést tárgyalja, hogy lehet derék, életrevaló iparosokat nevelni.

A következő évben, szintén a *Szegedi Híradónál* ismét pályadíjat nyert a *Szerelemről és házasságról* című kis mun-

kájával, mely a családi élet szeretetét akarja fölébreszteni s a nemzetet, a mint előszavában mondja, arra inteni, «hogy oly úton járjon, mely neki mennél hosszabb és boldogabb életet biztosítson a földön; mert a nemzetek, mint nemzetek, nem mennek be sem a mennyek országába, sem a pokolba, hanem itt a földön veszik el akár erényeik jutalmát, akár bűneik büntetését.»

E kis munkák külön kiadásban is megjelentek, sőt az első, szerző tudta nélkül, mások is lenyomatták.

Barsi 1859-től fogva szorgalmas munkatársa volt a *Szegedi Híradónak*, irányezikket és leveleket írván bele; de az 1861. országgyűlés megnyitásával megszakadt köztük az összeköttetés. A *Kossuth Hírlapjának* radikális munkatársa s Olmütz börtönének egykori lakója, belátta, hogy Magyarország csak az uralkodóházzal való őszinte kibéküléstől várhatja sorsának jobbrafordulását. Ez a meggyőződés Deák Ferencz politikájához csatolta őt, melynek haláláig hive maradt. Így jutott ellentétbe a *Szegedi Híradóval*, melybe czikkeket többé nem írt.

Ez időben sorsa újabb fordulatot vett. Pest városa 1861. augusztus 3-án megválasztotta a városi reáliskolához a földrajz, valamint a német nyelv és irodalom tanárává. Nem soká maradt itt. A papságból még nem lépett ki, de a papi regulához sem alkalmazkodott. Már bicskei plébános korában szakált eresztett, úgy hogy nem egyszer összecserélték az odaváló református lelkészszel, ki viszont katolikus pap módjára borotválkozni szokott. Barsi, mint tanár is, szakálasan s polgári ruhában járt. Ez szemet szűrt az egyházi hatóságnál s ellenségei áskálódására a helytartótanács már december 3-án szigorú rendeletet intézett a városhoz, meghagyva, hogy Barsit a tanári székben egy óráig se tűrjék. El is mozdították állásából, de minthogy hamarjában helyettest nem találtak, az a komikus eset történt, hogy Barsi december végéig magamagát helyettesítette.

A következő évben reformátussá lett s a pesti református főgymnásiumba választatott meg tanárnak, hol a felsőbb osztályokban a latin és német nyelvet és irodalmat tanította.

Bár nagy műveltségénél s odaadó buzgóságánál fogva teljesen hivatva volt a tanári pályára, sikereket ezen nem aratott. Nagy jósága volt ennek az oka. Fegyelmet tartani nem tudott s a vásott rakoncátlan ifjak folyvást zavarták előadását s vele szemtől-szemben gúnyt űztek. De itt is kitűnt lelkének végtelenül nemes alapvonása. Azokon, kik életét megkeserítették, soha bosszút nem állt, sőt érettségi vizsgák alkalmával segíteni igyekezett rajtuk. Volt tanítványai most is sok szép példáját tudják Barsi nemeslelkűségének, melylyel olykor a legszilajabbakat is utólag könnyekre lágyította.

Mégis jótétemény volt, hogy 1867-ben, a reá nézve tövissel

párnázott tanári széket egy nyugalmasabb állással cserélhette föl. Gorove miniszter május 31-ikén kinevezte a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium keblében föllállított statisztikai hivatalba beltagnak. Irodalmi munkásságával szerzett nevének s ez úton a közélet embereivel, Deákkal, Lónyayval, Csengeryvel stb. kötött ismeretségének köszönhette ezt.

Ráth Mórnak már 1861-től kezdve dolgozott. Legelőször lefordította May Erskine «Az angol parlament és eljárása» című munkáját. A megnyílt országgyűlés ennek különös érdeket és alkalomszerűséget adott; de a rövid alkotmányosságot csakhamar fölváltotta a provisorium s a mű első füzeté iránt mutatkozott érdeklődés elaludt.

Barsi ezután is több munkát fordított Ráth Mór számára; de még többet dolgozott Csengery «Budapesti Szemlé»-jébe. Ezek a munkái is többnyire fordítások és átdolgozások angol és francia írók műveiből. Előszertete a közoktatás ügye iránt, mely már segédlelkész korában nyilatkozott, e dolgozataiból is kitűnik. Elsőrendű szakemberek után érdekes cikksorozatban ismertette a közoktatás állapotát a különböző országokban; azután pedig eredeti értekezéseiben a magyar közoktatásügy ismertetésére tért át. Ez értekezéseiből is kitűnik az eszményekért hevülő lelkes magyar hazafi. Véigtekintve közoktatásunk elhanyagolt állapotán, a mulasztás mentségeül sem elnyomatásunkat, sem szegénységünket nem fogadja el. Meggyőződése az, hogy ha komolyan és rendszeresen fogtunk volna a dologhoz, habár lassan haladva, sokat tehetünk volna. A multat azonban jóvá nem tehetjük, a jövőhöz fordul intéseivel. «A mulasztásoknak s halasztgatásoknak — úgymond — lejárt az ideje. Ha historiai multunkhoz híven virágzó ország s nagy nemzet akarunk lenni, tanulnunk s művelődnünk kell annyira, hogy polgári helyzetében mindenki képes legyen az általa elfoglalt állást betölteni.» Egyszerű szavak ezek s a mit mondanak, talán köznapi igazságnak tűnik fel, pedig mennyi életbölcsesség van bennük.

Nem említve a hirlapokban kifejtett nagy munkásságát, a Budapesti Szemlével egyidejűleg (1862-ben) kezdett írni a magyar tudományos Akadémia nemzetgazdasági és statisztikai bizottsága által kiadott folyóiratba. Az egyes érseki és püspöki megyék adataiból hazánk népoktatási statisztikáját igyekezett összeállítani.

A közoktatásügyi statisztika készítése jutott feladatául az országos magyar kir. statisztikai hivatal keblében is, s közoktatásügyi minisztériumunk első jelentését szintén ő állította össze. A statisztikai tanfolyamon, melyet a földmívelésügyi miniszter 1868-ban rendezett s melyen legkiválóbb szakembereink adták elő a statisztika egyes ágait, ő a népesedési mozgalmról tartott előadást, mely szintén megjelent ebben a mind máig érdekes és tanulságos kiadványsorozatban.

Akadémiánk Keleti Károly ajánlatára, különösen a statisztika terén kifejtett irodalmi munkásságáért, 1870-ben levelező tagjává választotta s ő ugyanebben az évben székét is foglalt *«Az emberi öntudat jelen fokáról»* szóló értekezésével. Azon túl tevékenyen nem vett részt Akadémiánk működésében. Közte és azon férfiak közt, kik akkor az ő szakmájában irányadók voltak, elhidegülés állt be. Érezve a rokonszenv hiányát, félrevonult, nem daczos bosszúval szívében, hanem mint oly ember, kit a feltűnési vágy nem sarkal, s ki nem szereti előtérbe tolni magát. Legelső tudományos intézetünk működését azonban folyton nagy érdeklődéssel és szeretetteljes figyelemmel kísérte.

Irodalmi működése azontúl sokáig jobbára hivatalos működésére szorítkozott, csak öreg korában szánta rá magát fogsága történetének megírására. A statisztikai hivatalban ő szerkesztette mindvégig a közoktatásügy statisztikáját, mely a hetvenes évek közepéig nemcsak táblás alakban, hanem magyarázó szöveggel ellátva jelent meg, Barsi József tollából. Hivatalos munkaköre csöndes, mondhatni egyhangú volt, de ő, a kötelesség embere, nem lankadó buzgósággal töltötte azt be.

Pár hónap mulva huszonöt esztendeje lesz, hogy Barsi Józseffel megismerkedtem. Tizennyolcz éves koromban, mint első éves joghallgató kerültem a statisztikai hivatalhoz, hogy a szerény apai háztól nem a legbővebben telő segítséget egy kis melleskeséssel pótoljam. A boldogult látva hajlamomat, szeretetemet az irodalom iránt, csakhamar rokonszenvével, sőt atyai barátságával tisztelt meg. Örült, midőn irodalmi kísérleteimmel először léptem a nyilvánosság elé s azontúl is a szerető szív gyöngéd figyelmével kísérte tétovázó irodalmi pályámat, mely meg-megindult, majd meg félénken, bizonytalanul el-elveszett, mint a sivatagban bujdosó patak.

Ismeretségünk nem szorítkozott a hivatalos érintkezésre. Meglátogattam házánál is s láttam a puritán egyszerűséget, a pontos szigorú rendet magánéletében, háztartásában.

Midőn a református vallásra tért, egyúttal megházasodott. Elvette Herczegh Friderikát, ki addig a hírneves Pólya doktor háztartását vezette. Felesége egykorú volt vele s midőn összekeltek, mindketten túl voltak az élet delén. Az ötven-ötvenkét éves szívben nem igen gyúl ki a szenvedélyes szerelem, de megmaradhat a szeretet szelíd fénye, nyájas sugárt hintve a szép derült őszi napokra. Volt összhangzó kedvtelésük is, mindketten nagyon szerették az irodalmat. A tisztos matrona — mert midőn megismertem, már az volt — épp oly szíves figyelemmel viseltetett irántam, mint férje, kivel barátságos összeköttetésem soha sem szakadt meg.

Föl-fölkeresett, midőn már saját tűzhelyet alapítottam. Győ-

nyörködve nézte növekedő családomat, a mint a bibliai olaj vessző módjára sarjadtak, nőttek oldalam mellett a vidám csemeték, kikkel a gondviselés kegyelme megáldott. Még születése napját is tudta valamennyinek.

Csodálatos emlékezőtehetség volt. Említettem fogsága történeténél, hogy a legkisebb eseményre, minden névre visszaemlékezett még évtizedek múlva is. Emlékezetében számtalan családnak egész genealogiáját őrizte. Midőn a budai oldalra ment át lakni, sétái alkalmával megfigyelte az egyes házakat, eszében tartotta telekkönyvi számukat, megtanulta tulajdonosaik nevét, sőt lassan-lassan egész történetöket. A hivatalban a *Budapesti Közlönyt* minden reggel átnézte, hűségesen kijavította benne a sajtóhibákat, a tévedéseket pedig a lap szélén glossákkal kísértte.

Az 1888. év őszéig maradt az országos statisztikai hivatalban, ekkor, 78 éves korában nyugalomba vonult. Nyugalomba, de nyugdíj nélkül. Állása, a statisztikai beltagság, nem volt nyugdíjképes, rendszeresített állás s huszonegy és fél évi szolgálat után az állam üres kézzel bocsátotta el.

De azért életének utolsó éveit anyagi gondok nem keserítették meg. Munkásságával s nagy takarékoságával szép vagyont gyűjtött. 1889-ben 54 ezer forintról tett végrendeletet, mely összeg különféle értékpapirokból, főleg magyar államadóssági kötvényekből állt. Vagyonát ugyanakkor kezelés végett átadta a tanítók országos árvaházi egyesületének, s papírjai az osztrák-magyar banknál tétettek le. Végrendeletében kikötötte, hogy míg ő vagy felesége él, a tőke kamatait ők élvezik, kettejük halála után pedig 5.000 frt a tanítók árvaházának s ugyanannyi a Mária Dorottya egyletnek jusson, 44.000 forintot pedig a magyar iskolaegylet örököljön. Ez összeg kamatának egy részéből 25 éven keresztül különféle hagyományokat tett, részint társulatok javára (köztük Akadémiáknak és a Kisfaludy-Társaságnak is), részint magánosoknak, kik iránt szeretettel, jóindulattal viseltetett. A magyar iskolaegylet részére hagyományozott összeg tulajdonképen egy könyvtár létesítésére szolgált volna, melynek alapját saját szép könyvgyűjteményével akarta megvetni.

Egy vagy másfél év múlva azonban értékpapírjait kivette az osztrák-magyar bankból s ismét maga akarta kezelni. Ez a lépése okozta, hogy keservesen megkuporgatott tőkéje, melylyel — gyermekei nem lévén — jótékony alapítványokban akarta nevét megörökíteni, elpusztult, elveszett nyomtalanul.

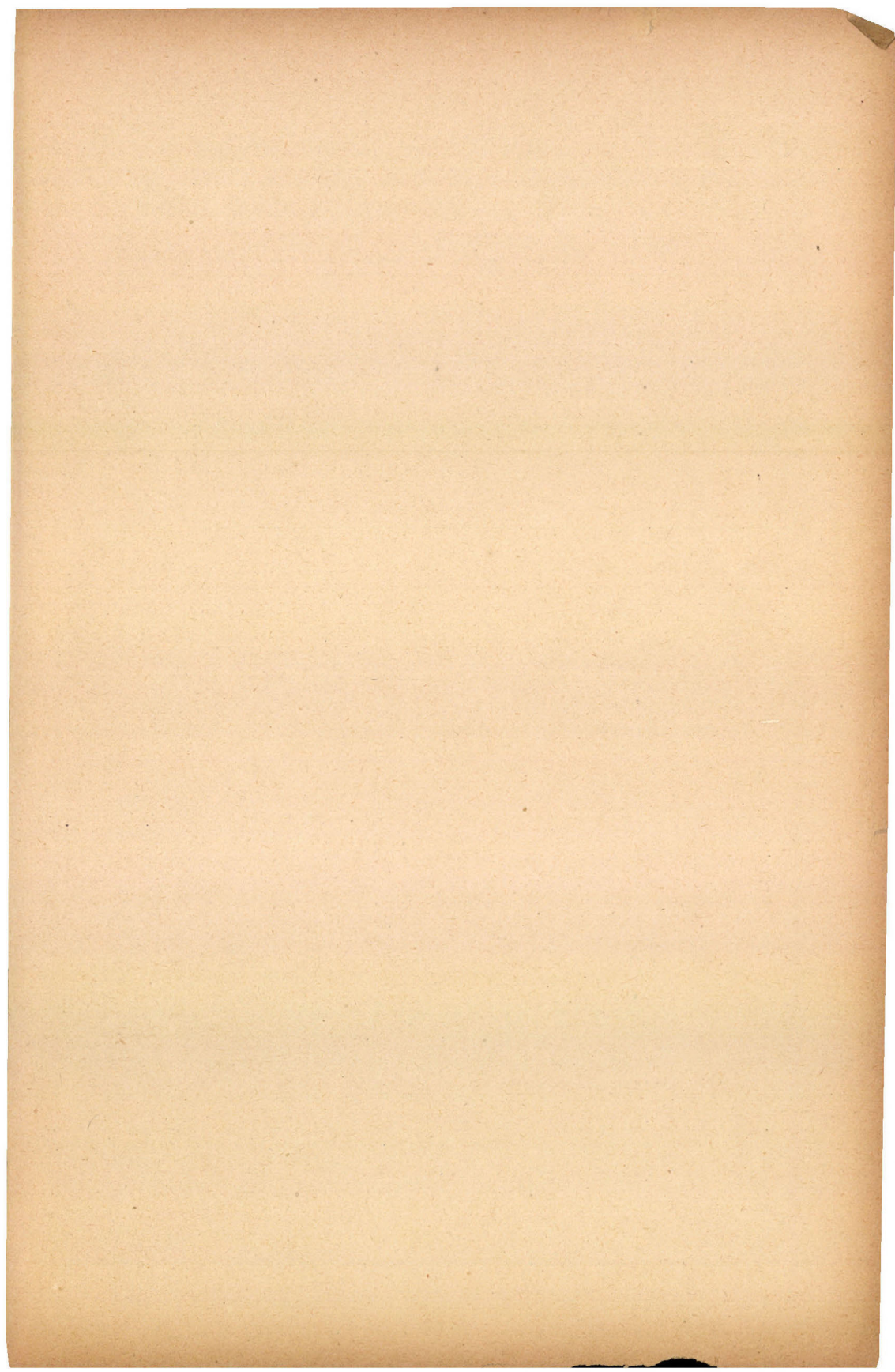
Szemei ekkor már nagyon meggyöngültek; nemsokára pedig a világtalanság örök éjszakája borult rá. Ettől fogva remete-életet élt. Egy megható levelet mondott tollba s abban elbucszott feleségétől, ki viszont teljesen süket s évek óta ágyban fekvő beteg volt. Külön szobába költöztek s többé e földi életben nem

érintkeztek. A nyolczvan éves vak aggastyán azontúl csak emlékeinek élt. Úgy látszik, a mult benyomásai, képei, csodás eleven-séggel újultak meg lelkében. Ismerőseinek, kik meglátogatták, nem egyszer mondta, hogy sohasem látott olyan tisztán, mint most, kialudt fényű szemeivel.

Folyvást a visszaálmódott világban élve, képzelődése lassanként betegessé vált s lelki egyensúlya is megzavarodott.

Ily állapotban a világtalan öreg ember hogy tudta volna vagyonát kezelni, megtartani? Kapzsi emberek, valami távoli rokonok, fölhasználták gyöngeségét s vagyona nyomtalanul elkallódott. Úgy, hogy midőn 1893. február 18-án örök-álmra hunyta szemeit, a jótékony és nemzeti célokra, melyeknek tetemes anyagi támogatásával akarta föltenni munkás életére a koronát, már mi sem maradt.

Alapítványok nem őrzik emlékét, munkái nem adják át nevét a halhatatlanságnak; de azért nem érdemli-e meg hálás kegyeletünket a férfiú, ki egy hosszú életem át oly hű és buzgó munkása volt a nemzeti művelődésnek. Nem a hír, nem a dicsőség vágya sarkalta őt. Életében sem kereste a kitüntetést, még kevésbé várta halála után s vétettem volna a halott ellen, ha túlzó magasztalásokkal igyekszem kiszínezni irodalmi pályáját. De a kegyeletes baráti visszaemlékezés, ha van a siron túl élet, tudom, jól esik neki, s e pillanatban, midőn a tollat leteszem, úgy tetszik, hogy jóságos tekintete szeretettel pihen rajtam, kezemen pedig kezének meleg szorítását érzem.

HORNÝÁNSZKY VIKTOR, BUDAPEST.
